

SECTION: PSYCHOLOGY

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Бутузова Лариса Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент

Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

Закревська Аліна Миколаївна

здобувач вищої освіти, магістр

Соціально-психологічний факультет

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

У спеціальній психології та корекційній педагогіці однією з найбільш важливих й актуальних проблем вивчення вищих психічних функцій дітей із затримкою психічного розвитку є проблема дослідження особливостей функціонування їх пам'яті як процесу запам'ятовування, збереження, забування, відтворення інформації.

Активне звернення широкого кола науковців до даної складової когнітивної сфери дитини з аномалією уповільнення темпів розвитку її психіки зумовлено незаперечним її значенням у становленні особистості, особливо дошкільного віку. Саме цей життєво важливий етап виступає сензитивним періодом для розвитку усіх без винятку мнемічних процесів, пов'язаних із закарбовуванням необхідних знань про навколишню дійсність, визначає видову різноманітність пам'яті, перш за все появу в її структурі компонента цілеспрямованості, довільності, що дозволяє дитині свідомо організовувати та керувати власною мнемічною діяльністю. Сприяючи здійсненню практичної, ігрової, продуктивної, навчальної діяльності дошкільника, пам'ять водночас сама виступає продуктом їх розвитку.

Мнемічна складова психіки дітей із ЗПР формується за тими ж законами, що і пам'ять їх однолітків із нормотиповим психофізичним розвитком, але, в силу недостатнього розвитку окремих структурних елементів когнітивної й особистісної сфер (зниження пізнавальної активності особистості, її інертність, слабкість саморегуляції, недостатність цілеспрямованості тощо), пам'ять дитини дошкільного віку з затримкою психічного розвитку відрізняється своєрідними рисами.

У зв'язку з цим, із метою розкриття особливостей розвитку пам'яті дошкільнят із ЗПР нами було проведено емпіричне дослідження на базі закладу дошкільної освіти №46 «Космонавт» м. Житомира упродовж травня 2024 р.

Для порівняння особливостей розвитку пам'яті дітей із затримкою психічного розвитку та специфіки проявів мнемічної складової дошкільнят із нормотиповим психофізичним розвитком до дослідницької роботи було

залучено 12 осіб старших груп зазначеного ЗДО: 6 дітей – вихованці спеціальної групи, які увійшли до складу експериментальної групи; 6 дітей – вихованці групи загального розвитку, які увійшли до складу контрольної групи.

Так, для отримання емпіричних даних про мнемічну складову психіки дошкільнят ми звернулися до таких методів наукового дослідження, як спостереження, бесіди, психологічного експерименту, перші з яких у вигляді цілеспрямованої фіксації проявів поведінки респондентів, роз'яснюючих, уточнюючих бесід із ними доповнювали результати констатувального експерименту.

Водночас зміст експерименту визначався залученням психодіагностичного інструментарію, представленого трьома його методиками.

Зокрема, на першому етапі нашої дослідницької роботи для розкриття особливостей прояву довільності одного з провідних мнемічних процесів – запам'ятовування, а також специфіки розвитку образної пам'яті, її індивідуальних відмінностей у старших дошкільників, нами було використано методики «Запам'ятай 10 слів» і «Картинки» (варіанти тесту З.М. Істоміної) [1, с. 19-21].

Так, для визначення рівня сформованості довільної образної слухової пам'яті ми звернулися до методики «Запам'ятай 10 слів», зміст якої описано нижче.

Під час експерименту кожній дитині індивідуально зачитується ряд із 10 слів, не пов'язаних між собою логічно та за змістом. Завдання досліджуваних полягає у запам'ятанні якомога більшої кількості слів і згодом найточнішого їх відтворення. При цьому для досягнення позитивних результатів старшим дошкільнятам перед початком процедури надається установка на цілеспрямоване якомога точне запам'ятовування запропонованого матеріалу та в ході безпосереднього дослідження під час зачитування слів робляться паузи з інтервалом на 1-2 секунди для кращого збереження цієї інформації.

Обробка результатів полягає у визначенні показника правильно відтворених слів незалежно від їх послідовності. За кожне правильно назване слово нараховується 1 бал, максимальна кількість набраних балів – 10 балів. Отримана сума балів дозволяє оцінити розвиток довільної образної слухової пам'яті респондентів за трьома рівнями: високим (6-10 балів), середнім (4-5 балів), низьким (1-3 бали).

Якщо під час проведення дослідження за попередньою методикою в якості стимульного матеріалу використовувались слова, то наступним етапом емпіричної роботи для розкриття особливостей прояву довільної образної зорової пам'яті стало залучення методики «Картинки» зі стимульним матеріалом у вигляді зображень 10 знайомих дитині предметів.

За аналогічною схемою у цьому варіанті вищевикладеного дослідження кожній дитині послідовно через 1-2 секунди демонструються зображення предметних картинок, які вона має запам'ятати й згодом у будь-якому порядку відтворити.

При обробці результатів враховується кількість названих дитиною предметів; при цьому до уваги не беруться повторення, а також назви тих предметів, яких немає на картинках. Максимальний результат – 10 балів; рівні

довільної образної зорової пам'яті – високий (6-10 балів), середній (4-5 балів), низький (1-3 бали).

Другий етап емпіричного дослідження був присвячений розкриттю психологічних особливостей розвитку словесно-логічної пам'яті опитаних, вміння ними використовувати спеціальні мнемічні прийоми для збереження інформації. З цією метою ми звернулися до методики вивчення смислової пам'яті «Пари слів» [1, с. 22], яку було адаптовано до роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Дана методика допомагає виявити вплив смислових зв'язків на запам'ятовування словесного матеріалу, характер і частоту звернення дітей до раціональних способів закарбування в пам'яті необхідних знань. Для проведення окресленої дослідницької роботи матеріалом для запам'ятовування є 2 варіанти набору слів по 10 пар слів у кожному. При цьому слова кожної пари пов'язані між собою логічно й за змістом.

У першій серії даного дослідження дитині з інтервалом у 2 секунди зачитуються пари слів одного ряду, які їй потрібно запам'ятати, встановивши між словами певні зв'язки. Через 10 секунд через кожні 5 секунд опитаному зачитуються лише перші слова кожної пари, а він повинен усно відтворити друге слово цього набору слів. Друга серія проводиться подібним чином.

Обробка результатів зводиться до підрахунку правильно відтворених слів у кожному їх наборі. Нормою відтворених образів є 6 і більше правильних відповідей у межах кожного набору слів; показник у 9-10 правильно названих слів вважається високим.

Дані методики, які є класикою психодіагностичної науки, відрізняються своєю валідністю, надійністю та широко застосовуються на практиці, зокрема під час нашої емпіричної розвідки.

Проведення констатувального експерименту дозволило нам виокремити серед старших дошкільників контрольної та експериментальної груп три групи дітей із високим, середнім і низьким рівнями розвитку пам'яті.

Таблиця 1. Рівні розвитку пам'яті дошкільнят із НІР та ЗІР

Рівень	Контрольна група		Експериментальна група	
	Абсолютна к-ть	Відносна к-ть	Абсолютна к-ть	Відносна к-ть
Високий	2	33	0	0
Середній	4	67	2	33
Низький	0	0	4	67

Так, дошкільнята з високим рівнем мнемічної складової їх когнітивної сфери відрізняються цілеспрямованістю, активністю, організованістю, усвідомленою регуляцією власної поведінки у процесі засвоєння мнемічного матеріалу. Вони демонструють переважно високий рівень запам'ятовування, збереження та відтворення вербального та образного матеріалу, при цьому їм притаманне порівняно однакове утримання в пам'яті як образів зображених предметів, так і слів. Індивідуальні мнемічні відмінності дітей окресленої групи перебувають на високому щаблі свого розвитку. Володіючи досить широкою палітрою способів збереження необхідної інформації, дошкільнята з високим

рівнем пам'яті при закарбуванні й відтворенні певних знань часто звертаються до мнемічних прийомів.

У дітей із середнім рівнем розвитку пам'яті спостерігаються незначні порушення у її саморегуляції. Ці дошкільнята допускають невеликі неточності, незначні помилки при відтворенні як словесного матеріалу, пов'язаного логікою та змістом, так і при відтворенні образів; при цьому у них зорова пам'ять домінує над слуховою. Дітям даного щабля притаманні середні показники обсягу, міцності, швидкості запам'ятання, точності відтворення, нерівномірність їх проявів. Щодо особливостей використання ними мнемічних прийомів, варто вказати на відсутність із їх боку систематичності у їх залученні, володіння обмеженою їх кількістю.

І нарешті, старші дошкільнята з низьким рівнем пам'яті відрізняються переважанням мимовільності у функціонуванні мнемічних процесів, через що їх довільна регуляція поведінки та цілеспрямованої мнемічної діяльності є несформованими. Діти зазначеної групи демонструють фрагментарність і поодинокість у збереженні й відтворенні інформації, побудованої на основі логічних зв'язків. Водночас їм притаманний і низький рівень утримання в пам'яті образів предметів різної модальності (картинок предметів, вербальних одиниць, емоцій тощо). Не володіючи мнемічними прийомами збереження та відтворення необхідного матеріалу, дошкільнята з низьким рівнем пам'яті щоразу відчувають потребу в додаткових інструкціях, підказках із боку дорослого для закарбування в пам'яті певного досвіду. У них є зниженими обсяг, міцність, швидкість запам'ятання, точність відтворення.

Водночас, звертаючись до результатів констатувального експерименту, відображених у табл. 1, варто відмітити, що пам'ять дітей переддошкільного віку з НІР відрізняється здебільшого (67%) посередніми своїми показниками; крім цього, третина дошкільнят (33%) має високий рівень її розвитку. Такі кількісні значення на загальному фоні вибірки є непоганими та свідчать про достатній розвиток даного когнітивного компонента психіки у досліджуваних контрольної групи.

Утім, переважання у більшій частині респондентів експериментальної групи (67%) низького рівня розвитку пам'яті, відсутність у них її високих показників вказують на несформованість у старших дошкільників із ЗІР даного утворення.

Разом із тим, на прогалини у становленні мнемічної складової вихованців спеціальної групи вказують й переважання у них образної пам'яті над словесно-логічною, зорової над слуховою; зменшення, порівняно з дітьми групи загального розвитку, обсягу, точності, міцності, швидкості запам'ятовування й відтворення ними інформації; зниження довільності мнемічних процесів; зменшення продуктивності мимовільного запам'ятання порівняно з нормою; швидке забування; невміння дошкільнят із аномалією психічного розвитку використовувати спеціальні мнемічні прийоми.

Як бачимо, окреслені вище прояви пам'яті старших дошкільників із затримкою психічного розвитку свідчать про несформованість у них даного утворення, що вимагає пошуку шляхів, форм, засобів, методів і прийомів спеціально організованої роботи з підвищення його рівня.

Відтак, для підвищення продуктивності мнемічної складової пізнавальної сфери дошкільнят із затримкою психічного розвитку нами було розроблено й апробовано психолого-педагогічну корекційну програму «Я і світ навколо мене», засновану на активному використанні одного з найзатребуваніших засобів розвитку пам'яті дошкільнят – засобів мнемотехніки – системи спеціальних методів і прийомів, що забезпечують ефективне запам'ятовування, збереження та відтворення інформації шляхом створення штучних асоціацій [2, с. 10].

Вищезазначена програма, представлена 10 заняттями тривалістю 30 хвилин кожне, реалізовувалася двічі на тиждень упродовж листопада-грудня 2024 р. та базувалася на залученні таких мнемотехнічних засобів, як асоціацій, піктограм, символізації, опори, римування, мнемоквадратів, мнемодоріжок, мнемотаблиць, небилиць, колажу.

Результатом впровадження на практиці запропонованої нами програми психолого-педагогічного супроводу став розвиток саморегуляції, довільного характеру мнемічних процесів дітей із аномалією психічного розвитку, підвищення кількісних і якісних показників їх образної (зорової й слухової) та словесно-логічної пам'яті, збільшення обсягу, точності, міцності, швидкості запам'ятовування та відтворення дітей дошкільного віку з ЗПР, формування у них раціональних прийомів збереження необхідної інформації, що, в кінцевому рахунку, призвело до підвищення загального рівня мнемічної складової дошкільнят із затримкою психічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Діагностика та розвиток пам'яті у дітей: методичні рекомендації / уклад. Н.І. Коцюбанська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр, 2014. 59 с.
2. Чепурний Г.А. Освітня мнемотехніка: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 152 с.